

ABDULLA QAHHORNING "MING BIR JON" HIKOYASI PERSONAJLARI TAHLILI

O'rolova Munira Faxriddin qizi

Guliston davlat pedagogika instituti

O'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi

1-bosqich talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada Abdulla Qahhor hayoti va ijodiy faoliyati haqida qisqacha ma'lumot beriladi. Yozuvchining so'z qo'llash mahorati yuksak darajada ekanligi ham yoritiladi. Bu maqolada yozuvchining "Ming bir jon" hikoyasi va hikoyada ishtirok etgan personajlar tahlili ham o'rin olgan.

Kalit so'zlar: Abdulla Qahhor, hikoya, yozuvchi, ayollar, Mastura, Akramjon, Mirrahimov, sabr, iroda, umid, vafodor, so'z ustasi, hikoyanavis, ishonch ko'zlari.

Аннотация. В статье дается краткий обзор жизни и творчества Абдуллы Каххора. Также подчеркивается высокое устное мастерство писателя. В статье также дается анализ рассказа автора «Тысяча жизней» и персонажей, вовлеченных в рассказ.

Ключевые слова: Абдулла Каххор, рассказ, писатель, женщины, Мастура, Акромджон, Миррахимов, терпение, надежда, истина, мастер слова, рассказчик, глаза доверия.

Abstract. This article provides brief information about the life and creative work of Abdulla Qahhor. It also highlights the writer's high level of verbal skills. This article also includes an analysis of the writer's story "A Thousand Lives" and the characters involved in the story.

Keywords: Abdulla Qahhor, story, writer, women, Mastura, Akromjon, Mirrahimov, patience, will, hope, faithful, master of words, storyteller, eyes of trust.

O'zbek hikoyachiligi asoschisi, yozuvchi Abdulla Qahhor 1907-yil 17-sentabrda Qo'qon shahridan uncha uzoq bo'lmagan Asht qishlog'ida temirchi oilasida tavallud topgan. Bu haqida o'zining tarjimai holida shunday yozgan: "Men 1907-yil kuzda, chorshanba kuni

– 17-sentabrda Qo‘qonning Ko‘mir bozori mahallasida tug‘ilganman. Otam temirchi edi”¹. Yozuvchini adabiyot ixlosmandlari “Qishloq hukm ostida” nomli ilk kitobi orqali tanigan. Shundan keyin uning “O‘g‘ri”, “Ming bir jon” kabi bir qancha hikoyalari, “Muhabbat”, “Sinchalak” kabi qissalari va “Sarob”, “Qo‘shchinor chiroqlari” singari romanlari kitobxonlar qo‘liga yetib bordi. Abdulla Qahhorning boshqa yozuvchilardan farqli tomoni shundaki, uning so‘z qo‘llash mahorati kuchli bo‘lgan. Shu haqidagi G‘afur G‘ulomning quyidagi jumalari ham so‘zimizning isbotidir: “Abdulla boshqalar bir sahifada aytadigan gapini bitta gapda aytadi-qo‘yadi”². U har bir asarida ona tilimizning cheksiz imkoniyatlarini yorqin ko‘rsatib bera olgan. Va shu orqali tilimiz rivojiga ulkan hissa qo‘shgan yozuvchidir. Abdulla Qahhor tabiatan vazmin, kamgap inson bo‘lgan. Rus adibi K.Simonov u haqida shunday degan: “Qahhor uyatchan edi. U hech qachon suhbatdoshiga o‘zining zakiyligini ko‘rsatishga oshiqmas, buni asosan, adabiyot uchun, oq qog‘oz ila yolg‘iz qoladigan pallasi uchun asrar edi. Qahhor o‘zining qadrini bilardi, ayni chog‘da, uyatchan, vazmin va kamtarligicha qolardi”³. Abdulla Qahhorning “Adabiyot atomdan kuchli, lekin uning kuchini o‘tin yorishga sarflash kerak emas” degan so‘zlarining o‘ziyiq uning mahoratli yozuvchi va so‘z ustasi ekanligidan dalolat beradi.

Abdulla Qahhorning hikoyalariga nazar tashlaydigan bo‘lsak, ularning hech biri bir-biriga o‘xshamaganligining guvohi bo‘lamiz. Masalan, “O‘g‘ri” hikoyasida yuqori mansab egalarining o‘zgar baxtsizligini o‘zining tirikchiligiga aylantirgani haqida bo‘lsa, “Daxshat” hikoyasida o‘z erki uchun har qanday qo‘rquvni yenga oladigan, dovyurak ayol siymosi gavdalanganining guvohi bo‘lamiz. Yozuvchining “Ming bir jon” hikoyasida esa o‘zbek ayollarining sabr-qanoati haqida hikoya qiladi. Bu hikoyada ming bir jon egasi – xasta ayol Masturaning kuchli karakteri, matonati yoritilgan⁴. Bundan tashqari, yozuvchi hikoyalarining psixolingvistikasi ham bir-biridan farq qilib turadi. Psixolingvistika fan sifatida matndagi hissiyotlilik (his-tuyg‘ularni yetkazish qobiliyati) xususiyatiga alohida

¹ Sariyev Sh. Adabiyot: Mukammal qo‘llanma (eng yangi nashr). – Toshkent: Regbooks, 2020 – 334-bet.

² Said Ahmad. “Yo‘qotganlarim va topganlarim”. – Toshkent: Sano-standart.2019.

³ Abdulla Qahhor. “Muhabbat” qissa. – Toshkent: Oltin Qalam. 2023.

⁴ [https:// mutolaa.com](https://mutolaa.com).

e'tibor qaratadi⁵. Matnni psixolingvistik tahlil qilish badiiy matnning mavzulari, g'oyalari va yozuv uslubi haqida tushunchaga ega bo'lish uchun foydali vosita bo'lishi mumkin⁶.

Ishonch! Umid! Sevgi! Sadoqat! Sabr-qanoat! Bir qarashda oddiygina bo'lib eshitilayotgan bu so'zlar zamirida ulkan kuch yashiringan. Bu so'zlar insonni yashashga, hayoting ulug' ne'mat ekanligini anglashga undaydi. Hikoyamiz qahramoni, o'n yildan buyon dard bilan kurashib kelayotgan Masturaga bu so'zlar malham bo'la oldi va o'z kuchini ko'rsatdi. Hikoyada Mastura sap-sariq teri-yu suyakdan iborat bo'lgan murdaga o'xshab qolgani tasvirlangan. Ming bir jon egasi Mastura bu har safar endi tugaydi, yo'q bo'ladi degan hayolga borilganda qayta-qayta o'zini qo'lga olib matonat ko'rsatuvchi ayoldir⁷. Chetdan qaragan inson Masturaning bu holatini ko'rib tirik murda ko'rgandek qo'rqib ketar, unga rahmi kelar va uning bu holatini ko'rib sog'ayib ketishiga umid umuman yo'qligiga amin bo'lardi. Mastura bo'lsa hech qachon bu holatidan nolimasdi. Har kuni yangi tongni qarshilayotganiga, yuragi urib turganiga, nafas olib turganiga shukronalar aytardi. Unda hayotga, yashashga bo'lgan qiziqish shu qadar kuchli ediki, bu kuch uning sog'ayishi uchun yordam bera oldi. Masturaning hayotga bo'lgan qiziqishini, sog'ayib ketishiga bo'lgan ishonchini hikoyadan olingan quyidagi so'zlar orqali bo'lib olishimiz mumkin:

“...Men hech qachon o'lim kutgan emasman, kutmayman ham! U yog'ini surishtirsangiz, men odam bolasining o'lim kutishiga, ya'ni dunyodan umid uzishiga ishonmayman. Hatto tildan qolgan kasalning rozilik tilashib qaragani ham dunyodan umid uzgani emas, balki “rozilik tilashgani hali erta” dermikin degan umid bilan qaragani deb bilaman”⁸. Bu parcha orqali Masturaning kasal bo'lishiga qaramay kuchli ruhiy holati aks etganining guvohi bo'lamiz. Uning bu gaplarida umuman xastalik alomatlari nolish, dard alomatlari sezilmasdi. Aksincha, uning ohangidan quvonch, baxt, “hech qachon o'lim kutgan emasman, kutmayman ham” so'zlari orqali esa ishonch alomatlari borligini sezishimiz mumkin. Masturaning o'ziga bo'lgan ishonchi, hayotga, sog'ayib ketishiga bo'lgan umidi, har qanday sinovlarga bardosh bera oluvchi sabr-qanoati ana shunday kuchli edi.

⁵ Abuzaloqova M.K, Avliyoqulova L.B “Badiiy matnning psixolingvistik tahlili”. Buxdu.uz

⁶ Abulzaloqova M.K, Avliyoqulova L.B “Badiiy matnning psixolingvistik tahlili”. Buxdu.uz

⁷ D.U.Rasulova, X.R.Ergasheva. “Abdulla Qahhorning “Ming bir jon” va O.Genrining “So'nggi yaproq” hikoyalari qiyosiy tahlili. Cyberleninka.ru.

⁸ Abdulla Qahhor. Tanlangan hikoyalar. – Toshkent:O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013 – 98-bet.

Inson psixologiyasi magnitga o'xshaydi. Qila olmayman, qo'limdan kelmaydi deydi insonlar juratsizligi tufayli, o'ziga bo'lgan ishonchi pastligi tufayli hech narsa qila olmaydi. Qancha ko'p qiyinchiliklar kelsa ham ularni sabr-bardoshi orqali yengib o'tadigan va ko'zlagan maqsadiga erishishga umidi bor insonlar esa qiyinchiliklari har qancha katta bo'lmasin uni yengib o'tadi va ko'zlagan maqsadiga, albatta, yetadi. Hikoyamiz qahramoni Mastura ham aynan qo'limdan kelmaydi emas, balki men qila olaman, bu dard men uchun berilgan bir sinov uni yengib o'ta olaman deya o'ziga o'zi dalda berdi va hikoya so'ngida sog'ayib ketdi. Kasalxonadagi Mirrahimov, Hoji aka kabi boshqa bemorlar ham uning sog'ayishiga umid yo'q deb o'ylardi. Chunki ular aynan o'ziga kelgan kichkina dardni ham ulkan sanab, hayotidan nolir edi. Masturani va uning sadoqatli turmush o'rtog'ini ko'rib o'z hayotiga shukronalar keltirdi va ularning bir-biriga bo'lgan sof muhabbatiga, Akramjonning sabr-bardoshiga, vafosiga takror-takror tahsinlar o'qidi. Bunga quyidagi hikoyadan olingan Mirrahimov va Hoji aka suhbatini orqali guvoh bo'lishimiz mumkin:

- Bu xotinning joni bitta emas, ming bitta! – dedi Hoji aka, - hozir tugab qolgan shamday lipillab yonayotgan joni basharti so'ngan taqdirda ham, qolgan mingtasini yoqib keyin so'nadi. Mana shu ishonch Masturaga o'limni yo'latmaydi.

Mirrahimov uzoq jim qolgandan keyin yana birdan:

- Eri-chi, eri? - dedi, - bu yigitning ham raftoridan, yigitlik umri ming bitta-yu, shundan bittaginasini Masturaga qurbon qilyapti"⁹.

Kasal kasal emas, kasalni boqqan kasal¹⁰ degan gap ham rost aslida. Chunki, kasalga qarayotgan inson har tomonlama ham ruhiy jihatdan, ham ma'naviy jihatdan sog'lom bo'lishi kerak. Akramjon esa Mastura uchun ana shunday inson edi. Haqiqatdan ham Akramjonning vafosiga tahsinlar o'qisa arziydi. Chunki u Masturani o'g'ir ahvolda tashlab ketmadi. Bundan tashqari Akramjonning ham sabr-bardoshi huddi Masturaniki kabi metindek mustahkam va kuchli edi. Faqatgina Mastura emas, balki Akramjon ham bu dard bilan o'n yildan buyon kurashib kelayotgan edi. Akramjonning katta-katta yonib turgan ko'zlari uning ham ruhiyati kuchliligidan dalolat berardi. Chunki, bu dardning sovuq nomi har qanday kuchli, sog'lom insonni ham zaif holatga keltirishi mumkin. Shunga qaramasdan Akramjonning ko'zlari yonib turar edi. Akramjon ruhiyatining kuchliligiga ham Masturaning ta'siri katta. Sababi, Mastura hech qachon umidini so'ndirmadi. Faqat oldinga intildi,

⁹ Abdulla Qahhor. Tanlangan hikoyalar. – Toshkent: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013 – 101-bet.

¹⁰ O'zbek xalq maqoli.

kurashishdan to'xtamadi. Shu orqali ular bir-biridan kuch oldi, bir-biriga dalda bo'ldi va qiyinchilikni yengib o'tdi. Akramjon sadoqati chin insoniylik qanday bo'lishini, oila muqaddas tushuncha ekanligini isbotladi. Masturaning sog'ayib ketishiga bir tomondan Akramjon ham sababchi bo'ldi. Insonning sabr-bardoshi qanchalik kuchli bo'lmasin, uning yonida dalda berib turuvchi, umid bag'ishlab turuvchi insoni bo'lmasa sinovlar oldida zaiflashadi va yengiladi. Akramjonning ham sabr-toqati, ishonchi, ko'zdagi umidi Masturaga kuch bag'ishladi. Akramjon Masturaga ana shunday sadoqatli, vafoli umr yo'ldosh bo'la oldi. Hikoya so'ngida Akramjon sabr-bardoshiga yarasha javob oldi. Hayot insonni doimo qiyinchiliklar bilan sinaydi. Ana shu qiyinchiliklar inson qiyofasini tubdan o'zgartirib yuborishi mumkin. Lekin hech qachon insonning ko'zlari o'zgarmaydi. Ular hech qachon haqiqatni aytishdan charchamaydi. Hikoya so'ngida Mirzacho'ldagi Akramjon va Mastura bilan bo'lgan tasodifiy uchrashuvda ham Mirrahimov Masturani chaqnab turgan ko'zlari orqali tanidi. Insonning qiyofasi o'zgarsa ham ko'zlari hech qachon o'zgarmligini mashhur yozuvchi Said Ahmadning "Ufq" trilogiyasi misolida ham ko'rishimiz mumkin. Unda otanasining yuzini yerga qaratib, urushdan qochgan Tursunboy qamishzorlar ichida jon saqlaydi. Onasi vafotidan so'ng hech kim undan xabar olmay qo'yadi. Oradan ancha vaqt o'tib Tursunboyning otasi Ikromjon qamishzorda yurganida aft-angori tanib bo'lmas darajada kir, soch-soqoli o'sib ketgan Tursunboyni aynan ko'zlaridan taniydi. Hikoyada bundan tashqari Mirrahimov, Hoji aka, hamshira ayol kabi personajlar ham bor. Ularga to'xtaladigan bo'lsak, ularda ham o'ziga yarasha dard, o'ziga yarasha qiyinchilik va sinov bor edi. Mirrahimov hikoyada jikkakina, shunday bo'lsa-da, tovushi juda yo'g'on kishi sifatida tasvirlanadi. Kasalxonaga yaqinda tushgan bo'lishiga qaramay ich-ichidan hech qayoqqa sig'mas, bu holatidan nolir edi. Bu holatini ko'rgan hamshira dardni faqatgina sabr-bardosh yengishini aytardi. Va Masturani ularga misol tariqasida keltirib o'tadi. Mastura Mirrahimovning sog'ayishiga bir dalda bo'la oldi. Masturani ko'rganidan keyin, eng avvalo, sabr-qanoatli bo'lishni, har kuni yangi tongni qarshilayotganiga shukronalar aytishni o'rgandi. Inson o'zida bor narsaga shukronalar keltirmaydi degan jummlalar ham rost. Masturaning ahvoli qay darajada edi-yu, Mirrahimovniki qay darajada. Mastura o'zi yurolmaydi, o'zi turolmaydi hattoki o'ziga berilgan rizq-nasibasining totli tamini ham his qilolmaydi. Shunday bo'lishiga qaramay u o'n yil davomida bir marotaba ham noligan emas. Mirrahimov bo'lsa, Masturadan sog'lik jihatdan o'n barobar ustun edi. O'zi harakatlana oladi, o'zi ovqatlana oladi. Ammo u o'zida bor bu imkoniyatlarga Masturani ko'rganidan

keyingina shukronalik keltirdi va o'zidan uyalib ham qo'ydi. Shundan keyin u bu ayol kurashib kelayotgan dard qanday-u, menga berilgan dard qanday deya o'ziga savol berdi. Bu ayolda bor sabr-bardosh aslida hammamizda bor, lekin biz undan keragicha foydalana olmaymiz deya hayotga bo'lgan qiziqishini oshirdi, yashashga bo'lgan umidini so'ndirmadi. Mirrahimov ham o'ziga bo'lgan ishonchi, hayotga bo'lgan muhabbati tufayli dardni yengib o'tdi. Hoji aka esa dard oldida ojzlanib qoldi va uni yenga olmadi. Aksincha, bu dard Hoji akani yengdi. Chunki, u Masturani birinchi marotaba ko'rganida qo'rqib, u bilan hattoki salomlashishga ham ulgurmay chiqib ketdi. Agarda Hoji aka ham Mirrahimovlar kabi Mastura bilan suhbat qurganida, boshidan o'tkazgan qiyinchiliklarini eshitganida, shunda ham taslim bo'lmaganini o'z quloqlari bilan eshitganida, balki uning ham hayotga bo'lgan qiziqishi ortarmidi. Hoji aka Masturaning ahvolini ko'rdi, ko'rdi-yu uning sog'ayib ketishiga umid yo'q deb o'yladi. Lekin Masturada faqat o'ziga yetarli ishonch emas, balki qolganlarning sog'ayib ketishi uchun yetarli bo'lgan ishonch bor edi. Hoji aka ozgina jur'atsizlik qildi. Agar mana shu jur'atsizligini yengib o'tganida u ham dard bilan kurasha olgan bo'lardi. Ba'zan insonlarning hayoti ostun-ustun bo'lib ketishiga soniyalar sababchi bo'ladi. Nafaqat Hoji aka, balki barcha insonlar ham aynan mana shu soniyalar davomida qo'rqoqlik qilmay, to'g'ri qaror qabul qila olsa, qiyinchiliklarni yengishga bo'lgan birinchi qadamni tashlagan bo'ladi. Hoji aka obrazi ham aslida tarbiyaviy ahamiyatga ega. Bu obraz orqali o'quvchilar jur'atsiz bo'lmaslikni, har qanday qo'rquvni yengib o'tish kerakligini o'rganishi mumkin. Hikoya boshida tilga olingan hamshira ayol ham aslida oddiy jumlani to'ldirish uchun ishlatilgan personaj emas. Aslida u hikoyaning boshlanishiga turtki bo'lgan qahramon. Agar hamshira ayol Mirrahimov, Hoji akalarni Mastura bilan tanishtirmaganda shuncha voqe bo'lmasdi. Mirrahimovning ham taqdiri balki Hoji akanikiga o'xshash bo'larmidi. Bir qarashda Mirrahimovning sog'ayib ketishiga ham aynan o'sha hamshira ayol sababchi. Ba'zan insonlarga birgina so'z kifoya qiladi. Hamshira ayolning ham birgina "dardni bardosh yegadi" degan so'zi va bemorlarga qilgan shirin muomalasi, to'g'ri ko'rsatmasi ko'plab muammoning yechimi bo'la oldi. Hikoyadagi yana bir qahramon bo'lib, u yozuvchining o'zi. Hikoya aynan yozuvchi tilidan hikoya qilinadi. Hikoyadagi Mastura obrazida hayotni sevish, uning har bir soniyasidan lazzat olib yashash tuyg'ulari singdirilgan.

Bu hikoya voqealarining bahor faslida bo'lib o'tishining o'zi bir majoziy ma'nodir. Chunki bahor fasli yangilanish, yasharish, uyg'onish faslidir. Bahor faslida barcha daraxtlar, o'simliklar hasharotlar uyg'onadi. Mastura ham bahor faslidagi yangilanishlar kabi qaytadan

hayotga qaytdi. Yozuvchi tabiat va inson orasidagi bog'liqlikni juda chiroyli asoslab bera olgan. Shundan yozuvchining so'z qo'llash mahorati yuksak darajada ekanligini ko'rishimiz mumkin.

Bu hikoyadan xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, inson o'ziga berilgan har qanday mashaqqat, qiyinchilik yoki dardni faqatgina sabr-u bardoshi orqali yengib o'tadi. Bu dard va qiyinchiliklar inson uchun bir sinovdir. Yozuvchi Abdulla Qahhor bu hikoyasida Mastura orqali inson boshiga tushgan dard oldida ojizlanib qolmasligi kerakligini uqtirgan. Masturaga berilgan sinov juda og'ir edi. Bu sinovni yengib o'tishga yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, sadoqatli va vafodor turmush o'rtog'i Akramjon yordam berdi. Inson qachonki o'zini yolg'iz his qilgandagina, har qancha sabr-bardoshi kuchli bo'lsa ham barcha sinovlarga yengiladi. Akramjon esa bunday og'ir vaziyatda Masturani yolg'izlatib qo'ymadi. Shuning uchun bemalol ayta olishim mumkinki, Akramjon Mastura uchun quvvat manbayi bo'la oldi deb. Akramjon va Masturaning oila muqaddas tushuncha ekanligi, uni qadrlashi va ularning bir-biriga bo'lgan sof muhabbati hozirgi kunda yosh oilalar uchun o'rnak bo'la oladi. Yoshlar bu hikoyani o'qish va bu hikoya zamiridagi ma'noni chuqur anglash orqali qiyinchiliklarga sabrli, matonatli bo'lishni o'rganadi. Bundan tashqari Abdulla Qahhor bu hikoyasi orqali o'zbek ayollarining chidamliligini ham ko'rsatib bergan. O'zbek ayollari, ayniqsa, jahon urushi yillarida juda katta jasorat ko'rsatgan. Abdulla Qahhordan tashqari Sharof Boshbekov ham o'zining "Temir xotin" komediyasi orqali o'zbek ayollarining matonatini, sabr-bardoshini yaqqol ochib bergan.

Abdulla Qahhor mashhur hikoyanavis bo'libgina qolmay, o'tkir so'z ustasi ham edi. Uning har bir asarida so'zlar o'rinli va maqsadli qo'llanilgan. Abdulla Qahhorning hikoyalariga to'xtaladigan bo'lsak, ular o'zining sof adabiy tilda yozilganligi, o'qish uchun qulay va ixchamligi bilan har bir o'quvchiga birdek manzur bo'ladi. Abdulla Qahhorning hikoyalari qisqa, londa, sodda bo'lsa-da, uning badiiyligi, estetik qiymati yuksak darajada¹¹. Shu paytgacha hech bir yozuvchi ijodida Abdulla Qahhor qo'llagan uslub takrorlangan emas. Bu ham yozuvchining mahoratidan dalolat beradi. Yozuvchining har bir hikoyasi tarbiyaviy ahamiyatga ega. Shunday qilib, o'zbek romanchiligi asoschisi Abdulla Qodiriy bo'lsa, o'zbek hikoyachiligi asoschisi Abdulla Qahhordir desak hech mubolag'a bo'lmaydi.

¹¹ Sobirjonova X. "Abdulla Qahhor asarlarida insoniy tuyg'ular ulug'lanishi" <https://zenodo.org>

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Sariyev Sh. Adabiyot: Mukammal qo‘llanma (eng yangi nashr). – Toshkent: Regbooks, 2020.
2. Abdulla Qahhor. “Muhabbat” qissa. – Toshkent: Oltin Qalam, 2023.
3. Abdulla Qahhor. Tanlangan hikoyalar. – Toshkent: O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi, 2013.
4. <https://mutolaa.com>.
5. <https://cyberleninka.ru>.
6. <https://zenodo.org>
7. Said Ahmad. “Yo‘qotganlarim va topganlarim” – Toshkent: Sano-standart, 2019.
8. <https://buxdu.uz>.